

Erdős Richárd 1908-as Bartók-hanglemeze¹

„Elindultam szép hazámból... és Átalmennék [sic] én a Tiszán ladikon... Énekli Erdős Richárd, a magy. kir. Opera tagja, Budapest.” Gramophone Concert Record 2-102832. matricaszám: 4271r.²

Bár a hanglemez-történet csak alig több mint egy évszázadra tekint vissza, a források feltáratlansága miatt egy diszkográfiát szinte sosem tekinthetünk befejezettnek. Halsey Stevens 1953-ban kiadott Bartók-monográfiájának függelékeként közreadta a Bartók műveiből 1953-ig készült hangfelvételek korántsem teljes, ámbar így is figyelemre méltó listáját.³ Ebben a legkorábbi felvétel a II. vonósnégyes 1925-ben az Amar-Hindemith Quartet előadásában rögzített lemeze.⁴ Ezt a hangfelvételt elemezte Breuer János „Egy korai Bartók-lemeze” című tanulmányában, hozzátéve ugyanakkor, hogy Illés Endre 1981-ben nyilvánosságra hozta, „gyermekkorában édesapja meghozatta Bartók-Kodály Magyar népdalok című füzetének két, lemezre vett Bartók-feldolgozását, amelyen a népdalokat tercelve énekli Erdős Richárd és Venczell Béla.”⁵ Breuer a hangzó forrás híján nem tárgyalja ez utóbbi hangfelvételt, mellyel korábbi kutatásaim során magam sem találkoztam. Létezése – a tercelés merész feltételezése ellenére – nem zárható ki teljesen, hiszen Erdős és Venczell valóban számos közös hangfelvételt készítettek, igaz, ezeken a lemezeken nagyrészt magyarnótákat énekelnek. További adatunk van egy lemezgyűjtőtől arról, hogy létezhet egy másik Erdős-felvétel ugyanebből a két népdalból Favorite lemezmarkán, ez a lemez azonban egyelőre szintén lappang.

A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő 78-as fordulatszámú normál lemezből két hozzáférhető példány létezik, egyik a Pécsi Hangtár (Marton-Bajnai) Alapítvány lemezgyűjteményében, másik Kovács József az Országos Széchényi Könyvtár

¹ A Berlász Melinda 70. születésnapja tiszteletére rendezett konferencián (MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012. november 29.) elhangzott előadás írott változata.

² A Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Alapítvány lemezgyűjteményében található hanglemez feliratának címkehá leírása.

³ Halsey Stevens: *The Life and Music of Béla Bartók*. (New York: Oxford University Press, 1953), 335–343.

⁴ Stevens, i. m., 338.

⁵ Breuer János: „Egy korai Bartók-lemeze” in: Uő.: *Kodály és kora*. (Kecskemét: Kodály Intézet, 2002): 120–133. 120. A tanulmányban Breuer János az Amar-Hindemith vonósnégyes 1925-ben készített Bartók-lemezét (II. vonósnégyes) tárgyalja. Lásd még: János Breuer: „Die erste Bartók-Schallplatte. Das II. Strichquartett op. 17 in der Einspielung des Amar-Hindemith-Quartetts” Sonderdruck aus *Hindemith-Jahrbuch Annales Hindemith 1976/V*. 123–145. számozott oldalak.

Zeneműtárában őrzött lemezanyagában található.⁶ Címkéje és a fennmaradt hangfelvételi napló⁷ sem árul el róla sokat, mindössze az énekes nevét és a dalok címét. A hangfelvételi naplóból – a matricaszám alapján – kiderül, hogy a hanglemez 1908 első hónapjaiban készült, így kijelenthető, hogy a jelenleg hozzáférhető források alapján ez a legkorábbi olyan hangfelvétel, amelyen Bartók-mű hallható, igaz, Bartók nevét sem a felvételi naplóban, sem pedig a lemezcímkén nem találjuk. A hangfelvételről a Bartók-irodalom nem tesz említést, maga Bartók sem ír róla leveleiben, nem kizárt, hogy nem is tudott róla. Bár 1908 első heteit – mint a Zeneakadémia frissen kinevezett, és éppen reménytelenül szerelmes fiatal zongoratanára – leveleinek keltezése alapján Budapesten töltötte,⁸ január végén a *II. szvit* előadásának reményével Bécsbe utazott,⁹ ahonnan február 10-én érkezett vissza Budapestre,¹⁰ néhány napra rá datálható végleges szakítása Geyer Stefivel.¹¹ Március 1-jén Kolozsvármegyébe utazott népdalt gyűjteni.¹²

A hangfelvétel datálásához az Alan Kelly által összeállított Gramophone Company diszkográfiából nyerhetünk pontosabb adatokat. A felvétel hangmérnöke, Max Hampe 1907 végén még Németországban készített lemezfelvételeket, 33 datálatlan hannoveri felvétele (3980r–3012r matricaszámok) 1907/1908 fordulóján készülhetett, ezután kezdődött a már 1908-ra datált budapesti hangfelvételek (4013r–4284r) sorozata. Hampe a budapesti felvételek után Zágrábban készített 100 hangfelvételt (4286r–4385r), az ezután következő bosnyák lemezekről pedig már tudjuk, hogy 1908 áprilisában készültek. Ebből következtethetünk arra, hogy a budapesti felvételek 1908 első hónapjaiban keletkeztek. Erdős több alkalommal is lemezre énekelt ekkor, először operaáriákat,¹³ majd a budapesti felvételi időszak végéhez közeledve zongorakíséretes magyarnótákat,¹⁴ egy kuruc témájú dalt,¹⁵ legvégül a most vizsgált lemezoldalt.

⁶ Raktári jelzet az OSZK gyűjteményében: HN 37.136.

⁷ A The Gramophone Company hangfelvételi naplójának egy része alapján adta közre Alan Kelly a lemezcég diszkográfiáját, lásd: Alan Kelly: *The Gramophone Company Catalogue. 1898–1954.* ([s. l.]: szerzői magánkiadás, 2002).

⁸ Lásd Bartók 1908. január 8-án és 12-én kelt leveleit Freund Etelkának és Volkmar Andreae-nak. Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), 133. (a továbbiakban: Demény, levelek)

⁹ Lásd Bartók 1908. január 31-én Freund Etelkának írott levelét. Demény, levelek, 134.

¹⁰ Ifj. Bartók Béla: *Apám életének krónikája.* A szerző munkatársa: Gomboczné Konkoly Adrienne. (Budapest: Zeneműkiadó, 1981) (= Napról napra... Nagy muzikusok életének krónikája 16), 97.

¹¹ Tallián Tibor: *Bartók Béla.* (Budapest: Gondolat, 1981) (= Szentől szemben), 77.

¹² Ifj. Bartók Béla, i. m., 97.

¹³ 4037r–4038r a *Faust* és a *Bánk bán* bordala, 4105r–4108r a *Varázsfuvola*, *A hugenották* és *A zsidónő* részletei.

¹⁴ 4266r–4268r Debreczeni nóta, Sárga lovam, sárga csengő rajta, valamint egy lemezoldalon a Kis szekeres, nagy szekeres... és az Ugyan édes komámasszony szövegkezdetű magyarnóták.

¹⁵ 4269r „Rákóczy stafétája”

Erdős Richárd ekkoriban már befutott énekesnek minősült. 1903-ban, az Operaház énekkarának 22 éves basszusaként operaáriákat rögzítettek előadásában Pathé-lemezre. 1905-ben az Operaház ösztöndíjasaként Lyrophon márkán jelentek meg áriafelvételei, majd 1906-ban készültek első lemezei a Gramofon társaság számára, ekkor Erdős már az Operaház magánénekesese. Később számos további lemezcég kiadványain szerepelt, Németországban is készített hangfelvételeket.¹⁶ Karrierje gyorsan ívelt felfelé, azonban tragikus hirtelenséggel kettétört. 31 évesen a Népopera Wagner-ciklusában vendégszerepelt, mint a frankfurti operaház tagja, szívbetegsége következtében előadás közben rosszul lett, s pár napra rá meghalt. Rövid budapesti pályafutása alatt a *Bohémélet* és Goldmark *Téli rege* című operájának magyarországi bemutatóján, valamint Mihalovich Ödön *Eliána* című operájának ősbemutatóján is énekelt. Mindössze 8 évet felölelő lemez-repertoárján számos operaáriát és magyarnótát, műdalokat,¹⁷ héber dalokat,¹⁸ de még kabaréjelenetet¹⁹ is találunk.

Néhány szót szólnunk kell az 1906-ban megjelent, Bartók és Kodály által kísérettel ellátott magyar népdalfeldolgozásokról. Az előadás tárgyát képező első két népdalból legalább három különböző szerzői verzió ismert,²⁰ ezek mindegyikében egymás mellett szerepel a két népdal. Az 1906-ban publikált verziót (BB 42) illetőleg Lampert Vera kiadói számok és a Rozsnyai, valamint Rózsavölgyi kiadók cégtörténete és céges iratai alapján felderítette az 1906-os első kiadás későbbi (1933/34) újranyomását s rámutatott az első és második kiadás közötti tartalmi és formai eltérésekre,²¹ a harmadik kiadás (1938) tartalmi eltéréseit Denijs Dille ismertette.²² A Thomán István és felesége által előadott verzióról Klaus L. Neumann publikált tanulmányt, ebből tudjuk, hogy a korábban ősbemutatónak vélt hangversenyen valójában más kísérettel hangzott el hat népdal, köztük négy Bartók-feldolgozás.²³ A harmadik verzió (BB 97) pedig teljes formájában csak szerzői hangfelvételen

¹⁶ International Talking Machine Co., frankfurti Odeon-lemezek 1911 után.

¹⁷ Carl Loewe: *Die Uhr*, Schubert: *Der Doppelgänger*, Schumann: *Die beiden Grenadiere*, az Első Magyar Hanglemezyár és a The Gramophone Company hanglemezein.

¹⁸ Favorite Record 1–25749 és 1–25750.

¹⁹ Baby Record No. 5565, Kabaréjelenete Göndör Aurél közreműködésével. Forrás: Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Alapítvány.

²⁰ A három verziót Somfai László az IMS 2007-ben Zürichben megrendezett kongresszusán tartott előadásában is ismertette. Somfai, László: „Changing Concepts of Folk-music Arrangement in Bartók's Œuvre”. Előadás az IMS zürichi kongresszusán (2007. július 15.).

²¹ Lampert Vera: „A Bartók-Kodály Magyar népdalok második kiadása” in: *Zenatudományi dolgozatok 2003. II. kötet*. (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 2003), 375–384.

²² Bartók Béla – Kodály Zoltán: *Hungarian Folksongs for Song with Piano*. Reprint of the original manuscript with commentaries by Denijs Dille (Budapest: Editio Musica, 1970).

²³ Ezek forrásai Thomán István unokájának párizsi gyűjteményében maradtak fenn. Lásd: Klaus L. Neumann: „Ein neu aufgefundenes Autograph Bela Bartoks mit unbekanntem Volkslied-Bearbeitungen” in: Klaus Hortschansky – Axel Beer – Laurenz Lütteken (szerk.): *Festschrift Klaus Hortschansky zum 60. Geburtstag* (Tutzing: Schneider, 1995), 505–515.

maradt ránk, az 1928-ban Medgyaszay Vilma énekével rögzítésre került His Master's Voice-hanglemezekon.²⁴

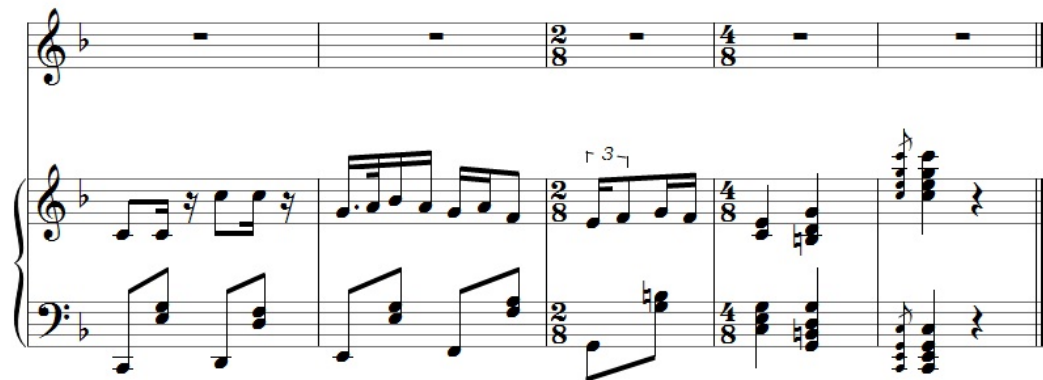
Erdős Richárd hangfelvétele az 1906-os első kiadáson alapul, bár valamelyest eltér attól. Nem szerzői változat, ellenben jól példázza a korabeli interpretációt, illetve előadói újraalkotást, átértelmezést. A zongorakísérő mindkét népdal előtt előjátékot, majd a felvétel végén utójátékot játszik, ez a három részlet egyáltalán nem szerepel a kiadott kottában.

1. kottapélda: az „Elindultam szép hazámból” előjátéka.

2. kottapélda: az „Általmennék...” előjátéka.

3. kottapélda: utójáték.

²⁴ His Master's Voice 273070 és 273073, matr. BW2052-II és BW2053-I

Ezekon kívül számos további különbséget is észrevehetünk. Az első dal eltérései nagyrészt olyan különbségek, amelyek akár a korabeli nótakísérési szokásokból is eredhetnek: az akkordok időként dúsabbak, arpeggiáltak, néhány helyen – a Bartók által írt tartott akkordok helyett – közbeszúrt átmenőakkordok hallhatók.

4. kottapélda: az „Elindultam...” 5–8. üteme a kottában.

5. kottapélda: az „Elindultam...” [eredeti] 5–8. üteme a hangfelvételen

A második népdalban a bal kéz akkordjai néhol más felrakásban hangzanak el:

6. kottapélda: az „Általmennék...” „Ott lakik a városban” kezdetű részlete

7. kottapélda: az „Általmennék...” „Ott lakik a városban” kezdetű részlete a hangfelvételen ismétléskor

Az, hogy a második népdal előjátékának elején a zongorista moll akkordot játszik, félreütésnek tűnhet, de akár még tudatos, a két népdalt összekötő hangnemi fordulatként is felfoghatjuk, különösen, hogy a zongorista az első népdal végén Bartók C-dúr akkordja helyett c-mollt játszott.

Sze-mem-bül a könny ki - esor - dult.

8. kottapélda: az „Elindultam...” utolsó két üteme a kotta szerint

sze-mem-bül a könny ki - csor - dult.

9. kottapélda: az „Elindultam...” befejezése és az „Általmennék...” előjátékának kezdete a hangfelvételen.

Egy helyen viszont – feltételezésem szerint – valóban félreütést hallhatunk: az „Általmennék...” második népdalsorának elején indokolatlannak tűnik a tonikai akkord háromszori elhangzása, valószínűleg a bal kéz D basszushangja helyett eltalált E okozta a problémát, amit azonban a zongorista figyelemreméltó rutinnal elsimított.

Tánc lépés.

Ál - tal - men - nék én a Ti - szán la - di - kon, la - di - kon, de la - di - kon,
Ott la - kik a, ott la - kik a ga - lam - bom, ott la - kik a ga - lam - bom.

p grazioso

10. kottapélda: az „Általmennék...” első négy üteme.

Ott la - kik a, ott la - kik a ga - lam - bom, ott la - kik a ga - lam - bom.

11. kottapélda: az „Általmennék...” első négy üteme ismétléskor a hangfelvételen.

A második népdal kíséretének csárdás-jellegűre alakítása és a bokázós zárlati figura teljes egészében a zongorakísérő – 19. századi népies műdal-hagyományokat idéző – leleménye. Erdős az ismétléskor énekelt fermatás hangjai más hangfelvételeire is jellemzőek, feszes ritmusú magyarnótákban alkalmaz hasonló kiállásokat.²⁵

²⁵ Csinom Jankó, csinom Palkó. Előadja Erdős Richárd, Venczell Béla és Revere Gyula. Első Magyar Hanglemezgyár 2124.

Ott la-kik a vá-ros-ban, a har-ma-dik ut-cá-ban,

12. kottapélda: az „Általmennék...” részlete a hangfelvételen ismétléskor.

No-sza raj-ta jó ka-to-nák,

No-sza raj-ta jó ka-to-nák,

13. kottapélda. „Csinom Jankó, csinom Palkó” (részlet). Előadja Erdős Richárd, Venczell Béla és Revere Gyula. Első Magyar Hanglemezgyár 2124.

Az eltérések ellenére a hangfelvételen elhangzó dalok akkordikus váza kétségtől a Bartók-feldolgozásra vezethető vissza. Az „Elindultam szép hazámból” negyedik sorának első és második elhangzása közti c-moll kvartszext – Esz-dúr szextakkord különbség („Szemből a könny kicsordult”), vagy az „Általmennék...” utolsó sorának esz-alapra helyezett ti-szeptim-kvintszext – avagy félszűk-kvintszext – szerkezetű akkordja („Piros rózsza”) nehezen elképzelhető, hogy egyazon években két magyar muzikusnak ugyanazokhoz a magyar népdalokhoz alkalmazott egymástól független invenciói legyenek.

A két népdal-feldolgozás legalább három úton juthatott el Erdős Richárdhoz, illetve a lemezfelvételre. Egyrészt mivel a kotta ki volt adva, ráadásul Bartókék az előfizetői gyűjtőíveket sokaknak eljuttatták, bárki tudhatott róla és megvásárolhatta, így akár maga

Erdős Richárd is.²⁶ Ezt azonban sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk. Azt ugyanakkor tudjuk, hogy Sándor Erzsi, Erdős Richárd operaházi kollégája ismerte Bartók népdalfeldolgozásait, hiszen 1906. november 4-i Bartókkal közös pozsonyi koncertjük műsorának negyedik száma – a *Pressburger Tagblatt* tájékoztatása szerint – eredetileg „Altungarische Volkslieder” lett volna, igaz, ehelyett végül egy Mozart-ária hangzott el a hangversenyen.²⁷ Sándor Erzsi és Erdős Richárd az Operaház együttesén belül nyilvánvalóan találkoztak, 1908 előtt a *Hunyadi László*, a *Hugenották* és Goldmark *Wintermärchen* című operájának előadásain mindketten színpadra léptek.²⁸ Ugyanakkor nem tudjuk, hogy Sándor Erzsi mely Bartók-feldolgozásokat énekelte volna Pozsonyban. Bartók 1906. november 13-án Thomán Istvánnak írott, a népdalfeldolgozások kiadását előkészítő leveléből csak az derül ki, hogy Sándor Erzsinnél négy dal kottája volt, azt nem tudjuk, mely tételek.²⁹ Thomán István néhány nappal későbbi válaszából is csak azt tudjuk meg, hogy ő és felesége mely népdalokat választotta a már náluk lévő és a Sándor Erzsi által elküldött tételek közül.³⁰ Nem tudjuk tehát biztosan, bár feltételezhető, hogy ha volt közös tétel a Sándor Erzsi által ismert és elküldött, majd Thománék által előadott népdalok között, akkor Sándor Erzsi sem az 1906-os kottában kiadott változatot ismerte.

A harmadik lehetséges út az ismeretlen zongorakísérő személyén keresztül vezet, annál is inkább, mivel Erdős Richárd tulajdonképpen csak a népdalt énekli, a zongorakísérő az, aki Bartók-művé teszi ezt a hangfelvételt. Jelenlegi adataink szerint hat zenészről tudunk, aki kísérte Erdős Richárdot hanglezem-felvételen: Hetényi-Heidberg Albert, Kende Frigyesné Szinegh Viola, Lichtenberg Emil, Noseda Károly, Revere Gyula és Vincze Zsigmond. . Közülük leggyakrabban és a legtöbb különböző lemezcégnél Revere Gyula. Sajnos a Gramofon Társaság egy alkalommal se nevezte meg Erdős Richárd kísérőjét.

Revere Gyuláról tudjuk, hogy zeneakadémistaként kapcsolatba kerülhetett Bartókkal. Az 1894–1895-ös tanévben kezdte hárfa tanulmányait a Zeneakadémián, az újonnan indított hárfa

²⁶ A gyűjtőívekről Bartók 1906-ban írott leveleiben sok szó esik, lásd például König Péternek 1906. március 14-én írott levelét (Demény, levelek, 103–104.), Freund Etelkának 1906. március 14-én [?] írott levelét (Demény, levelek, 104.) vagy Thomán Istvánnak 1906. november 19-én írott levelét (Demény, levelek, 113.)

²⁷ A hangversenyen Mozart *Szöktetés a szerájból* című operájának egyik áriája hangzott el, s ráadásként egy közelebről meg nem nevezett népdal Farkas Ödöntől, Sándor Erzsi egykori kolozsvári tanárától. Demény János: „Bartók Béla művészi kibontakozásának évei (1906–1914)” in: Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Zenatudományi tanulmányok III. Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére*. (Budapest: Akadémiai kiadó, 1955), 286–460. ide: 311.

²⁸ Az OSZK Színháztörténeti gyűjteményének kéziratos adatai alapján, lásd: [Jónás Alfréd et al.]: *[Az] Operaház szereptörténeti adatai [1884–1948]*. Budapest, 1950k. (Kézirat, OSZK MS 124/1-3).

²⁹ „Ha esetleg – amit azonban nem hinnék – Sándor Erzsi még nem küldte volna el hozzátok azt a 4 dalt, sürgessétek meg nála nevében.” Bartók levele Thomán Istvánnak, 1906. november 13. (Demény, levelek, 113.)

³⁰ Thomán István 1906. november 18-án kelt válaszát lásd: Denijs Dille (közr.): *Documenta Bartókiana 3* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968), 45.

tanszak előkészítő osztályában.³¹ A zongora főtan szakon csak az előkészítő tanfolyam első évét járta ki Szendy Árpád növendékeként.³² Az 1901–1902-es tanévben a hagyományosan Liszt születésnapjának előestéjén rendezett ünnepi hangversenyen Bartók és Revere is felléptek: utóbbi hárfázott Liszt 137. zsoltárában, Bartók pedig a h-moll szonátát játszotta.³³ Revere ebben a tanévben önként ismételte a hárfa tanszak harmadik tanévet, ugyanakkor a Zeneakadémia évkönyvében a zeneszerzés szak növendékei között is találkozunk nevével.³⁴ Hans Koessler osztályában Kodállal együtt második évfolyamos, Bartók ekkor negyedéves. Revere a következő tanévet még elkezdte zeneszerzés szakon, azonban a tanév során kimarad. Önmagában ez az ismeretség természetesen még semmit sem jelent, Erdős Richárd hangfelvételeinek egy másik zongorakísérője, Hetényi-Heidelberg Albert ugyanekkor járt a Zeneakadémia zeneszerzés-tanszakára.

Revere Gyula lemezrepertoárja meglepően széles spektrumú zenei tevékenységről tanúskodik: találkozunk vele hárfaművészként, zenekarvezetőként és zongoristaként egyaránt. Lemezein túlnyomórészt magyarnóták hallhatók, de közreműködött számos opera- és néhány operettrészlet hangfelvételén is. Amolyan mindenevő alkalmi zongorakísérő lehetett, aki Zolnay Lóránd partnereként tót,³⁵ Erdős Richárddal pedig héber dalokat és operaáriákat, míg Kovács Mihály kísérelésként kuplét³⁶ is kísért. Mint említettem, Erdős Richárd 1907-től számos magyarnótát énekelt lemezre Venczell Bélával duettben, ezeken a lemezekon néhány kivételt leszámítva mindig Revere Gyula kísérte a két énekest.

Ha megpróbáljuk beazonosítani a zongorakísérőt, értelemszerűen nótafelvételekhez kell nyúlnunk, azok elő-, köz- és utójátékai árulkodhatnak a zongorista személyéről. Noseda Károly felvételeitől így el kell tekintenünk, hiszen őt csak operarészletek lemezein hallhatjuk. Lichtenberg Emil – jelenleg ismert lemezei alapján – csak ritkán vállalkozott kuplé, nóta vagy dal kíséretére, szintén elsősorban operarészletek hangfelvételein közreműködött. Előadásmódjára jellemző a záróhangok megnyújtása. Egyéniségéről is árulkodik, hogy kevésbé kezdeményező zongorista, általában inkább háttérben marad a kísérettel.³⁷

³¹ Dr. Harrach József (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Zene-Akadémia Évkönyve az 1894/5-iki Tanévről*. (Budapest: Athenaeum R. Társulat, 1895), 88.

³² Dr. Harrach József (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zene-Akadémia Évkönyve az 1897/98-iki tanévről*. (Budapest: Athenaeum R. Társulat, 1898), 94.

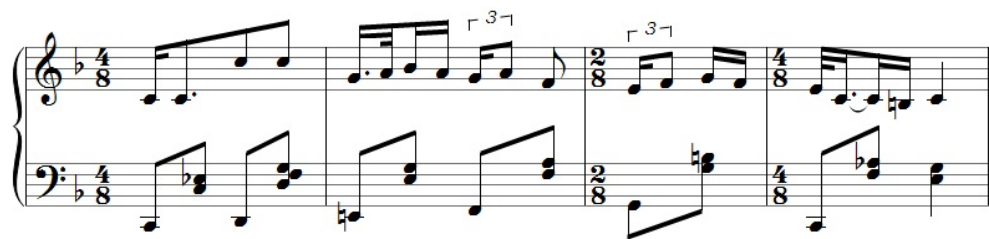
³³ Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zene-Akadémia Évkönyve az 1901/1902-iki tanévről*. (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1902), 72.

³⁴ Moravcsik, i. m., zeneszerzés: 90. oldal, hárfa: 110. oldal.

³⁵ Pathé 39541–39550.

³⁶ Odeon Record (International Talking Machine Company), No. 35313 és No. 35314.

³⁷ Lásd például a *Kutya passzió* című kuplét, előadja Kovács Mihály és Lichtenberg Emil. Favorite record 1-27544. Online elérhetőség: http://gramofon.nava.hu/786694449/kutya_passzio

15. kottapélda. Az „Általmennék...” előjátéka.

Mindezek alapján nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy Revere Gyula kíséri Erdős Richárdot a hanglemezen.

Ez a lemezoldal nemcsak Erdős utolsó 1908. évi hanglemeze a Gramofon társaságnál, de a hangfelvételi időszak utolsó zongorakíséretes felvétele is egyben. Erdős ekkor rögzített hangfelvételei nem páros számúak, tehát egy lemezoldallal több, vagy kevesebb készült vele, mint amennyi a lemezkiadáshoz szükséges lett volna. A későbbi újrakiadások párosításából arra következtethetünk, hogy a különálló hangfelvétel a „Rákóczi stafétája”. Azonban ha Erdős tudott róla, hogy a két népdalfeldolgozás esetében különleges művekről van szó, tekinthetjük ezt az utolsóként készült hangfelvételt is ráadásnak, annál is inkább, mivel ez az utolsó a lemezfelvételek sorában. Lehetséges, hogy még egy matrica üresen maradt a zenekarkíséretes ariáknak fenntartott felvételek előtt, ezt kellett valamivel kitölteni, így Erdős az általa jól ismert népdalokat választotta, amihez a kísérő ezt a kíséretet játszotta. Vagy éppen Erdős még valami magyar dalt lemezre akart énekelni, és a kísérő ezt a kottát húzta elő a táskájából – Revere Gyula esetében ez utóbbi eset is elképzelhető. Sajnos nem feltételezhetjük minden kétséget kizárólag, hogy Erdős Richárd tisztában volt a feldolgozások értékével, előfordulhat, hogy nem is tudott arról, ki írta a kíséret különös akkordjait. Lehet, hogy számára valóban nem volt számottevő különbség a kotta előszavában említett „Ritka búza” és „Ityóka-pityóka”, valamint a „másféle »magyar népdal«” között.⁴²

Nem tudhatjuk, hogy Bartók mennyire örült volna a zongorakíséret lemezen hallható verzióját hallva. Alighanem nem egészen ilyen módon képzelte el azt, ahogy ezek a népdalok „elfoglalják az őket megillető helyet házi és nyilvános zeneéletünkben.”⁴³ Bartók „ruhát adott” a népdalra – mint azt az előszóban olvashatjuk –, a zongorakísérő pedig ezt a ruhát egy kicsit kiigazította, néhol zsinórosabb mentére cserélte. Számunkra ugyanakkor jól példázza ez a hangfelvétel azt, hogy miként tekinthettek a századelő muzikusai Bartók és Kodály

⁴² Adalék ehhez, hogy Dankó Pista „Eltörött a hegedűm” kezdetű magyarnótájának Erdős Richárd-felvételén a felkonferálás szövege így hangzik: „Eltörött a hegedűm, magyar népdal. Énekli Erdős Richárd.” (Lyrophon No. 6291 matr. 6291, zongorán kíséri Lichtenberg Emil, a hanglemez hozzáférhető a Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményében).

⁴³ A Magyar népdalok 1906-os kiadásának előszavából.

törekvéseire, hogyan interpretálhatták a népdalfeldolgozásokat. Lehet, hogy ez az interpretáció csak megerősítette volna Bartók a korszakról egy 1904-es levelében megfogalmazott véleményét: „Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm és a lehető legjobb zongorakisérettel mintegy a műdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzeneét. Jó magyarjainknak persze ilyesmi nem való. Ezek irtóznak minden komoly dologtól. Sokkal jobban izlik nekik a megszokott cigányos slendrián, a melytől minden zenész és minden művelt külföldi világgá fut.”⁴⁴

Bartókék célja ugyanakkor – hogy „a nagy közönség megismerje és megkedvelje a népdalt” – tulajdonképpen megvalósulhatott, még ha ez esetben az előadók még közelebb vitték is a közönség ízléséhez. De a magyar népdal ekkor már megszólalt a hangversenyteremben⁴⁵ – és az otthoni gramofonokon is.

⁴⁴ Bartók 1904 decemberében. Idézi: ifj. Bartók Béla: Bartók Béla műhelyében. 270–271.

⁴⁵ A népdalok szegedi elhangzásáról lásd Bartók 1906-ban vagy 1907-ben Szegedre, Baranyai Gyulánénak írott levelét (Demény, levelek, 115.) Jelenleg nincs adat arról, hogy Erdős Richárd énekelte volna Bartók népdalfeldolgozásait hangversenyen.